

ПСИХОАНАЛІТИЧНИЙ ФУНДАМЕНТ: ОГЛЯД НАВЧАЛЬНОГО ПОСІБНИКА Р. КЕЧУРА, Х. ТУРЕЦЬКОЇ ТА О. ЯСКЕВИЧ «ПСИХОАНАЛІТИЧНІ ТЕОРІЇ РОЗВИТКУ»

Володимир Казанцев, практичний психолог,
сертифікований психоаналітичний психотерапевт УСП, аспірант
Український державний університет імені Михайла Драгоманова,
Українська спілка психотерапевтів,
Дивізіон «Психоаналітична психологія і психотерапія» Національної психологічної асоціації
м. Київ, Україна

PSYCHOANALYTIC GROUND: REVIEW OF THE TUTORIAL “PSYCHOANALYTIC THEORIES OF DEVELOPMENT” BY R. KETCHUR, KH. TURETSKA & O. YASKEVYCH

Volodymyr Kazantsev, practical psychologist,
certified psychoanalytic psychotherapist of UUP, Postgraduate Student
Dragomanov Ukrainian State University,
Ukrainian Union of Psychotherapists,
Psychoanalytic Psychology and Psychotherapy Division of the National Psychological Association
Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0009-0007-3272-5419>
vlad.kazancev@gmail.com

Психоаналітичні видання мають чимало оглядових праць про теорії розвитку (Loch, 1971; Alexander, 2023; Fonagy, 2010), деякі з них навіть можна вже вважати хрестоматійними (Tyson & Tyson, 1990). Але, по-перше, чи маємо ми ці книги про психоаналітичні теорії розвитку українською мовою? І, по-друге, чи задовольнив би нас лише переклад такої книги? Чи ми все ж зацікавлені і в тому, як наші українські колеги розуміють, узагальнюють, зіставляють і переповідають розвиткові знання, здобуті психоаналітичним методом?

Ця стаття пропонує короткий огляд навчального посібника «Психоаналітичні теорії розвитку. Навчальний посібник», за авторства Романа Кечура, Христини Турецької та Ольги Яскевич, виданого в 2023 році. Унікальність цієї книги, на мій погляд, полягає в декількох моментах.

По-перше, це структура матеріалу. Ми починаємо читати з початку про автора певної теорії як про людину та її життя. Усілякі цікавинки, несподівані факти та коротенькі відомості про родичів і роботу розкривають особистість і контекст, у якому народжувалася теорія. А вже потім ми знайомимося з описом наукових праць і концепцій, які створив цей автор, і наостанок маємо список літератури до цього розділу.

По-друге, стиль подання матеріалу. Він простий, але надзвичайно насичений. До прикладу, теорія об'єктних стосунків подана на 36 сторінках включно з теоріями Мелані Кляйн, Маргарет Малер і Дональда Віннікотта. А основи Фройдівської метапсихології разом з описом психічного апарата шановно розмістилися на 26 сторінках. Чи це не приклад лаконічного подання суті в наш обмежений час? Утім це породжує й певний «недолік» — такий дозований концентрат знань потребує час на роздуми. На потребу в часі натякає і обкладинка із словами *The key to it is time and thinking* («Ключем до цього є час і мислення»). Щодо мене, то мені знадобилося близько трьох місяців на прочитання цієї книги.

Коротко ознайомлю вас зі змістом книги. Робота складається зі вступу та шести розділів. Перших три розділи присвячені теорії Фрейда й опису психічного апарата, потім подаються описи еґо-психології, теорії об'єктних стосунків і селф-психології.

У «Вступі» Роман Кечур зазначає, що «вивчаючи класичні психоаналітичні тексти маємо добре усвідомлювати час, у який вони писалися, і специфічний спосіб викладення в цій традиції» (Кечур, Турецька & Яскевич, 2023,

с. 4). У мене склалося враження, ніби в першому розділі автори запрошують читача відвідати певну виставу. Перед початком вистави, коли всі майже всілися по своїх місцях і лунає третій дзвінок, настає момент початку вистави, але вистава вже почалась у нашій уяві. Дещо відомо про назву та про акторів, і ми чекаємо на появу першого акту.

Перший акт – вступне слово. Тихенько для нас, але зовсім не так спокійно для Фрейда, адже його представлення вже триває, ба більше, вже відбулась поразка, адже його праця – «Проект наукової психології» – не надрукована за браком обґрунтувань, а багаторічна робота в наукових лабораторіях не принесла досягнень. Напруження зростає. А в передмові ми дізнаємось, що рухає Фрейдом як науковцем у різні періоди часу. Чому він застосовує метод клінічного спостереження і філософський принцип детермінізму у своїх працях? Тож вистава вже йде, і ми спостерігаємо зіткнення біологічно базованого потягу із соціальними обмеженнями. Згодом теорія об'єктних стосунків Мелані Кляйн наголосить на важливості соціальних зв'язків. Про що буде говоритись далі у книзі.

У розділі «Психічний апарат та його ментальна робота. Основи Фройдівської метапсихології» автори починають із біографічного ескізу Зіґмунда Фрейда. Мене особливо зацікавило, що маленький Зіґі зостав із вірою у власну винятковість, яку йому дарувала натхненна мати. Очікування щонайменше міністерського портфеля, помножене на волю й велику кількість навчання, запалювали амбіції, і він багато вчився та багато читав. Та так, що коли сестра заважала йому грою на фортепіано, мама допомогла швидко усунути цю музичну перешкоду. Але батько Фрейда не визнав його відданість книжкам, а недолюблугі кпини лише ще більше розпалювали амбіції сина. Чи побачимо ми тут підґрунтя для конфліктів? Авжеж. Чи справить враження на сина – знущання над батьком під час розгулу антисемітизму? Авжеж. Фрейд згадує, як згряя підлітків збили капелюха з батькової голови та викачали в багнюці вбрання, а потім змусили батька надіти його. Можливо, саме із цього спогаду Фрейд потім осмислює свою таємну ідентифікацію з Ганнібалом у снах. А ми краєм ока бачимо замальовки до едипального ескізу й підходимо до теми снів і бажань.

Україн важливу працю «Тлумачення сновидінь» Фрейд навмисно неправдиво датує видання 1900 роком, намагаючись отримати епохального розмаху. Гадаєте, після такого вступу ми будемо починати з перших праць Фрейда і далі

поступово рухатись у послідовному історичному контексті? Ні! У книжці ми зразу поринемо до суті. Отже, далі...

Розділ «**Первинний та вторинний процеси в контексті ментальної діяльності людини**» автори починають із запитання, що таке примітивна душевна подія? Розкриваючи Фройдове бачення, вони показують, що нею можна вважати відреагування збудження, яке продукується в тілі та має відображення у психіці як бажання. Але ж більшість психічних подій виходять за межі простого рефлексивного відреагування бажання й мають складну ментальну обробку в процесах перцепції, пам'яті та мислення.

Фройд пропонує структури «Ід», «Его» та «Суперего» для менеджменту психічних енергій, і кожна із цих структур має різні цілі: «Хочу!», «Почекай!», «Ніколи!» У цій главі ми пізнаємо принципи психодинаміки в психозі та неврозі, розглядаємо компроміс як вирішення протистояння: «Компроміс є принциповим продуктом психічної діяльності. Він уможливується здатністю психічної енергії до зміщення і згущення, оскільки найбільш варіабельною рисою трибу, головного енергетичного акумулятора, є його об'єкт, контакт з яким забезпечує задоволення (розрядку напруги)» (Кечур, Турецька & Яскевич, 2023, с. 9).

Ідея первинного та вторинного процесу дає підґрунтя для описів принципів задоволення та реальності, а також механізмів зміщення, згущення та сублимації. «Сублимація як компроміс найвищої якості – культурно скероване зміщення і злиття дериватів – одночасно приносить і радість, і тугу, і відчуття незатишки і стала прив'язаність», пишуть автори (Кечур, Турецька & Яскевич, 2023, с. 10).

Якість сублимації, як зазначають дослідники, переповідаючи Фройда, напруга залежить від здатності вторинного процесу опанувати первинний процес. Це певною мірою означає опанувати позасвідоме й установити перевагу реалістичного мислення. Неможливо мислити реалістично, не відрізняючи репрезентацію об'єкта від самого об'єкта. Коли таке стає можливим, тоді є шанс скористатись об'єктом по-справжньому без автоеротичного задоволення та всемогутності.

А що з бажанням, з якого почався це розділ? Воно не зникає у вирі сублимації та компромісу. Ми тільки починаємо до нього підходити в дуже гарний спосіб. Авторі доволі вдало демонструють зміщення та згущення в побудові структури книги. Вони беруть Фройдіву ключову фразу: «Сон – приховане здійснення витісненого бажання» та зміщують акценти, наголошуючи кожне слово в цій фразі, тим самим наголошуючи на певних нових аспектах та уважно розглядаючи кожний процес.

А що, так можна було? А чому ні? Дивіться, ми маємо чотири глави:

1. Сон – ПРИХОВАНЕ здійснення витісненого бажання.
2. Сон – приховане ЗДІЙСНЕННЯ витісненого бажання.
3. Сон – приховане здійснення ВИТІСНеного бажання.
4. Сон – приховане здійснення витісненого БАЖАННЯ.

У розділі «**Теорія психосексуального розвитку Фройда**» авторами викладено засади, на яких тримається фройдизм: людина апріорі не є господарем у власному домі. Хоча, зберігаючи певну наївність, можна думати, що життя піддається контролю та пізнанню. Авторі наголошують, що Фройд постулює ірраціональність людського розуму, а відтак постулює крах просвітницького проекту людини. Художнє товариство починає відмовлятися від реалістичних 3D-репрезентацій об'єктів та агресивно досліджує форми й канони фігуративної естетики. Інакше кажучи, вони намагаються зануритися глибше й далі. А як туди потрапити? Як досягнути темних континентів душі, де не сягає світло свідомості? Єдиний спосіб шукати це – через відлуння метафор і чуттєвий резонанс. Начебто схоже на вільні асоціації, чи не так? Пірнаючи за фантазією, знахо-

димо внутрішнє життя людини, просякнуте відвертим еротизмом. Вони пишуть: «Відвертий еротизм, який нарешті пролунав в мистецтві, зачарованість біологічною симфонією Фройд склав у концепцію психосексуальності, а під нею розумів усе те, що приносить чуттєве задоволення» (Кечур, Турецька & Яскевич, 2023, с. 33). Тут йдеться про цілу сукупність феноменів, у яких вирізняються оральні, анальні, едипальні та зрілі форми прояву лібідю.

У розділі «**Метапсихологія потягу**» автори, слідуючи думці Фройда, викладають і зіставляють біологічні та психологічні погляди на розвиток особистості. Щоб описати бажання й відрізнити його від інстинкту, Фройд пропонує використовувати слово «триб» (яке найчастіше в інших роботах можна зустріти в перекладі як «потяг»). Українською мовою автори пропонують інший варіант його перекладу – «гін», і тоді збудження набуває сенсу із словами «жене», «гонить», «пре», «кидає» і так далі. Як ми знаємо з робіт Фройда, і це добре показано в цій книзі, триб має мати джерело, з якого він власне «жене» нас кудись, і об'єкт, у який триб буде вкладено. Авторі підкреслюють, що для Фройда це дає змогу ввести особливі місця в тілі, де концентрується лібідю, відомі як ерогенні зони: оральну, анальну, фалічну. А також запропонувати відповідний тип стосунків з об'єктами. У цій же логіці далі в цьому розділі автори дуже детально описують оральну й анальну фази розвитку дитини, а також розгортання едипового комплексу, підкреслюючи роль матері і батька в цьому процесі.

Наступний розділ «**Вступний огляд психодинамічних теорій розвитку після Фройда: осмислення материнської фігури**» покаже персоналії, що розвивали подальші психоаналітичні ідеї. Зазирнувши у список літератури наприкінці цього розділу, ви також знайдете цікавих авторів, які не згадуються в тексті книги, проте є базою для цього розділу (Abram & Hinshelwood, 2018; Mahler, Pine & Bergman, 2018). Я подумав, що можна також було б додати тут і теорію прив'язаності Джона Боулбі, що зробили, наприклад, Koch, Bendiczen та Palombo (2009).

Загалом авторам вдалося гарно передати контекст, що Фройд більше цікавився «постматеринним» світом, розуміючи, що добрі й теплі стосунки з матір'ю допоможуть пережити негарзди життя. Але його послідовники приділяли увагу доедипальній фазі, коли мати є єдиною реальністю життя для немовляти. У книзі подано погляди декількох примітних дослідників.

Наприклад, Сурер, що вирізняє три погляди на роль матері. Ортодоксальний, скажімо, розуміє переживання дитини так, наче вони герметично замкнені у просторі і немає ніякого зовнішнього впливу. Тобто дитина сама конструює образ матері, складаючи свої позасвідомо фантазії. Салліван – представник інтерперсональної психології – розглядає взаємодію між матір'ю та немовлям і постулює, що тільки в гармонійних, взаємно ніжних стосунках можливий розвиток самості дитини. А якщо мати заражена тривогою, то це сприймається дитиною як власна погана самість. Ференчі розвиває ідею материнської тривоги: якщо в матері є незручна емоція стосовно дитини, яку матір не хоче переживати, то дитина опиняється в полі, де є неможливість пережити певні емоції, що, звісно, інтроєктуються дитиною. Так відбувається ідентифікація з агресором. Кляйн, розвиваючи ці ідеї, згодом зазначить, що поганий об'єкт – це відсутність хорошого об'єкта. Когутіанці підкреслили потребу в забезпеченні матір'ю «відзеркалюючого зв'язку» зі стабільністю та пружністю. Малер показала важливість материнського підживлення емоційного стану дитини та потребу адекватно й гнучко реагувати в разі стресу дитини. Біон пов'язав здатність матері розпізнавати, ментально опрацювати й утилізувати тривоги дитини з концептом контейнування. А Віннікот назвав цю материнську здатність холдингом.

Схожим чином – водночас лаконічно й виразно – автори знайомлять читача з ключовими знахідками «**Его-психо-**

логії». Цей напрям сформувався під впливом праць послідовників Фрейда. Передусім це його дочка Анна Фройд, а також Х. Гартман і Е. Еріксон. Їхній підхід акцентований на дослідженні «Я» («Его») особистості, на відміну від класичного психоаналізу, де увага приділяється несвідомому та трибам. Анна розвиває ідеї батька та публікує роботу «Я і механізми захисту» (1936), де показує роботу захисних механізмів: регресії, проєкції, інтроєкції, формування реакції, ізоляції, витиснення, знищення, боротьби із самим собою, реверсії та сублимації. У цьому розділі ви знайдете описи, приклади та чинники використання захисних механізмів.

У віці 25 років Ерік Еріксон знайомиться з Анною Фройд, і ця зустріч стає непересічною у його житті. Після завершення навчання в інституті психоаналізу він переїжджає до США, де має змогу вести власну практику та працювати з видатними вченими, серед яких Курт Левін, Грегори Бейтсон та інші. Відома епігенетична теорія Еріка Еріксона включає вісім етапів розвитку особистості, які виходять за межі звичних етапів психосексуального розвитку Фрейда. Також Еріксон формує поняття «Его-ідентичність» і «криза ідентичності». Новим для мене було те, що підґрунтям для «кризи ідентичності» було дослідження невровіз моряків-підводників, які переживали втрату контролю під час військових завдань.

Розділ «Теорія об'єктних стосунків» поданий основними працями авторів цього напрямку. Читаючи, я піймав себе на думці, що в наступному виданні хотів би побачити окремим розділом огляд ще й представників інтерсуб'єктивного психоаналізу.

У цьому розділі авторам вдалося показати, що цей підхід запропонував зовсім інший принцип формування психіки – із сукупності елементів, які надходять із взаємодії із зовнішніми об'єктами, що дало змогу пояснювати розвиток і патологію психічних функцій з точки зору інтерналізованих

аспектів. Це суттєво відрізняється від его-психології, яка використовувала структурну модель психіки. Британська школа психоаналізу фактично започатковує і починає розвивати нову мову опису психічних процесів. Кляйн, Фейрберн і Віннікот зосереджуються на оточені дитини та на тих стосунках, що надалі формують особистість. Через цікаві історії життя та роботи непересічних постатей у психоаналізі того часу читач може уявити, як Мелані Кляйн створювала нову техніку дитячого психоаналізу, розглядаючи все, що робить дитина, як еквівалент вільних асоціацій; як Маргарет Малер розробляла концепцію сепарації-індивідуації, спостерігаючи за матерями та їх дітьми; як Дональд Віннікотт досліджував взаємодію матері й немовляти.

Нарешті, розділ, присвячений «Селф-психології», розкриває виникнення цього напрямку у світлі життя та професійного шляху Гайнца Кохута, який був добре освіченою людиною з гарним смаком до мистецтва та музики, але достатньо самотнім у дитинстві. Авторами гарно показано переплетення особистого досвіду та психоаналітичних ідей цього дослідника. Так, фокус із дослідження позасвідомого зміщується до дослідження суб'єктивного переживання людиною свого минулого й теперішнього досвіду. Кохута цікавить стійка психічна конфігурація як центр особистості, для якої він пропонує термін Селф. Це Селф складається з двох полюсів, на одному з яких претензії, амбіції, а на іншому – ідеалізований образ. У динамічній взаємодії цих полюсів формується здоровий нарцисизм. Цікаво розкрито також міркування Кохута щодо патології самоті. Більш детально у книзі можна прочитати також і про ідеалізоване та дзеркальне перенесення.

Загалом книга вдало розкриває основні розвиткові теорії у психоаналізі, проводить їх порівняння та групування. Розуміння розмаїття психоаналітичної теорії покращується завдяки структурі подання матеріалу та демонстрації особистостей психоаналітиків.

Список літератури:

- Кечур, Р., Турецька Х. & Яскевич О. (2023). *Психоаналітичні теорії розвитку. Навчальний посібник*. Жовква: Міссіонер.
- Alexander, F. (2023). *Psychoanalysis and psychotherapy: developments in theory, technique, and training*. Taylor & Francis.
- Galatzer-Levy, R. M., & Cohler, B. J. (1993). *The essential other: A developmental psychology of the self*. Basic Books.
- Palombo, J., Bendiczen, H. K., & Koch, B. J. Psychoanalytic Theory and Human Development: A Historical and Contemporary Perspective.
- Palombo, J., Bendiczen, H. K., & Koch, B. J. (2009). *Guide to psychoanalytic developmental theories*. New York, NY: Springer.
- Fonagy, P. (2010). Psychoanalytic theories. *The Corsini encyclopedia of psychology*, 1–4.
- Dantlgraber, J. Besondere Aspekte des Werkes von Wolfgang Loch.
- Loch, W. (1971). Grundriß der psychoanalytischen Theorie (Metapsychologie). *Die Krankheitslehre der Psychoanalyse*. Hirzel, Stuttgart, S1-58.
- Katz, S. M., Cassorla, R., & Civitaresse, G. (Eds.). (2016). *Advances in contemporary psychoanalytic field theory: Concept and future development*. Taylor & Francis.
- Noy, P. (1979). The psychoanalytic theory of cognitive development. *The Psychoanalytic study of the Child*, 34(1), 169–216.
- Nunberg, H. (1955). Principles of psychoanalysis: their application to the neuroses.
- Schussler, G., & Bertlshussler, A. (1992). New Models and Revision of Psychoanalytic Development Theory. 2. The Concept of Lichtenberg, Jd and Principles of a New Psychoanalytic-Theory of Development. *Zeitschrift für Psychosomatische Medizin und Psychoanalyse*, 38(2), 101–114.
- Tyson, P., & Tyson, R. L. (1990). *Psychoanalytic theories of development: An integration*. Yale University Press.